

تاثیر محیط‌های باز انسان ساخت بر ادراک انسان در باغ‌های ایرانی (نمونه موردی باغ ارم، باغ جهان‌نما و باغ دلگشا)

نجابت پیران* : دانشجوی دکترای معماری، گروه معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران
Eliarchi2011@yahoo.com
حامد مضطرزاده: استادیار گروه معماری، گروه معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران
moztarzadeh@iaushiraz.ac.ir

چکیده

همواره محیط‌های باز انسان ساخت بر ادراک انسان تاثیر می‌گذارد. در این میان توجه به باغ ایرانی، که متعلق به فرهنگ ایرانی است به عنوان محیط باز انسان ساختی که در طول زمان به عنوان فضایی مناسب مورد استفاده عموم قرار گرفته است حائز اهمیت است. توجه به عوامل تاثیر گذار این فضاها در امر طراحی می‌تواند سبب ایجاد محیط‌هایی گردد که علاوه بر رفع نیازهای انسان، محیطی پویا و مناسب برای استفاده عموم ایجاد شود. هدف از این پژوهش یافتن مولفه‌ها و معیارهایی در باغ‌های ایرانی می‌باشد که سبب ایجاد ادراک مثبت در انسان می‌گردد. از این رو مقاله که پژوهشی تحلیلی-کاربردی است و با استفاده از پرسشنامه به بررسی باغ‌های نمونه موردی (باغ ارم، باغ جهان‌نما و باغ دلگشا) که همه باغ‌های قدیمی شیراز می‌باشند، پرداخته شده است. نتایج حاکی از آن است که مولفه‌های جنبی کیفی و شکلی مکان در بعد محیط‌های باز انسان ساخت و نیز مولفه‌های محور ورودی و الگوی چهار باغ و کیفیت زیبایی در بعد باغ ایرانی در هر سه باغ با یکدیگر رابطه معنا داری داشته و همگی سبب ایجاد آرامش و خلوت و در نتیجه بر ادراک انسان تاثیر گذار خواهد بود.

کلید واژه: محیط انسان ساخت، باغ ایرانی، باغ ارم، باغ جهان‌نما، باغ دلگشا

مقدمه

با توسعه جوامع انسانی و تغییر شیوه‌ی زندگی و سکونت مردم، توجه معماران، طراحان و برنامه ریزان به کیفیت فضاها و محیط‌های ساخته شده افزایش یافته و نقش طراحی به عنوان آبرازی برای شکل دادن به محیط زندگی و پاسخگویی به توقعات و نیازهای انسان، اهمیت بیشتری یافته است و پژوهش‌های بسیاری درباره چگونگی تأثیر متقابل محیط یا فضای ساخته شده بر ذهنیات و رفتارهای انسان انجام شده است. (زمانی، و همکاران، ۱۳۹۲، ۲) طراحی معماری یک فرآیند پیچیده است که شامل مراحل متعددی می‌شود. در دهه‌های اخیر محققین بسیاری تلاش کرده‌اند از یک سو توضیح دهند که طراحان چگونه به طراحی یک محصول خاص می‌پردازند و از سوی دیگر به مطالعه بازخوردهای کاربران و رفتارشان در مواجهه محصولات طراحی بپردازند. ادراک فرد از محیط ساخته شده و رفتار مرتبط با آن در مشخص کردن مقاصد و اهداف طراحی مهم است. (محمدی، و دیگران، ۱۳۹۶، ۲۱) در قرن معاصر موضوع رابطه انسان و محیط و قابلیت ترجمه آن به زبان طراحی محیط و معماری، مورد توجه پژوهشگران این حوزه از دانش بوده است. در این راستا شناخت انسان و ویژگی‌های محیط زندگی او و چگونگی برقراری رابطه میان این دو عامل اهمیت دارد. (امامقلی، و همکاران، ۱۳۹۱، ۲۳)

مطالعات انسان شناسی در طول قرن‌ها این تجربه را در اختیار ما قرار داده است که افراد از هر ملل و قشر و بومی که باشند به دنبال فضاهایی جدید اما سالم هستند. انسان‌ها بعد از خستگی و تکراری شدن فضاهای زندگی شهری به کالبد طبیعی پناه می‌برند و خود را با فضاهای سبز و آرامش بخش و استفاده از محیط زیست سالم به آرامش نسبی یا همان دوباره احیاء شدن می‌پردازند. (پاسبان ذوقی، البرزی، ۱۳۹۵، ۲) در حال حاضر شناخت روانشناسانه رفتارهای انسان و تعامل انسان با محیط، از مقوله‌های مورد توجه معماران و شهرسازان به شمار می‌رود. طراحی بر اساس الگوهای روانشناختی این امکان را به طراحان می‌دهد که محیط‌هایی انعطاف پذیر بوجود آورند که پاسخگوی گرایش‌های متغیر افراد باشد. محیطی که به گفته آلمن هم تأثیرپذیر است و هم نظارت بر تعامل اجتماعی را ممکن می‌سازد. (انصاری، و همکاران، ۱۳۸۹، ۳۴)

انسان موجودی طبیعی با نیازها متنوع و اشتراکات بسیار با طبیعت است. ارتباط با طبیعت سبب آرامش روحی و جسمی فرد می‌شود. ولی قرارگیری در فضای مدرن، افزایش جمعیت و رشد شهرنشینی، سبب دوری محل زندگی فرد از طبیعت شده و شهرها را با کمبود فضای سبز روبرو نموده است که عواقب ناگواری را برای انسان مدرن بوجود آورده است. (بلالی اسکویی، زاده مهدی، ۱۳۹۷، ۴۵) ارتباط میان منظر و سلامت روان برای مدت طولانی در فرهنگ‌ها و جوامع مختلف مورد توجه بوده است. محیط طبیعی می‌تواند موجب بازیابی روانی و کاهش استرس‌های فردی باشد. محیط مصنوع براساس نیاز انسان شکل می‌گیرد و محیط طبیعی بر اساس نظام باورهای انسان و نیازهای او سازمان می‌یابد. اگر ارتباط میان انسان، طبیعت و محیط مصنوع دلخواه باشد سلامت و بهداشت روان در جامعه نیز به عنوان کیفیتی امیدبخش اوج می‌گیرد. (مثنوی، وحیدزادگان، ۱۳۹۳، ۲۹) در صورتی که طرح دربردارنده عناصر ایجادکننده آرامش و نشاط باشد، با کاهش تنیدگی، ایجاد نشاط و سایر اثرات مثبت روانی، شرایط بازسازی ذهنی پدید می‌آید. همراه با کاهش فرسودگی ذهنی ناشی از استرس و افزایش انرژی مثبت روانی، فرد قادر خواهد بود تعادلی بهتر، بین الزامات محیطی و توانمندی‌های شخصی خویش برقرار سازد. (طباطبائیان، تمنایی، ۱۳۹۲، ۱۰۳)

روح مکان جلوه‌ای از روح انسان با جامعه است که مکان را پدید آورده است. اگر مکانی هماهنگ با روح (فرهنگ، تاریخ و آرمان‌های) جامعه باشد جامعه را در سیر کمال و تعالی باری نموده و در غیر این صورت روح جامعه و معنویت آن را به اضمحلال تباهی سوق داده است و سد راه کمال و تعالی‌اش می‌شود. وقتی از روح مکان سخن به میان می‌آید منظور اصول حاکم بر معماری و شهر است که این اصول نیز از جان و باورها و اعتقادات اهل شهر و پدید آورندگان و حاضران در شهر سرچشمه می‌گیرد. (مثنوی، وحیدزادگان، ۱۳۹۳، ۳۰) میزان سازگاری فضاها با نیازها (مادی و روانی)، نحوه فعالیت و رفتارهای جاری در آن معیار مهمی برای سنجش سلامت، توانایی و هماهنگی هر جامعه است. جامعه‌ای که نتواند بستر مناسبی را برای ارضای نیازهای اعضای خود فراهم آورد نمی‌تواند دعوی دارا بودن غنای فرهنگی سر دهد. (مثنوی، وحیدزادگان، ۱۳۹۳، ۲۷) اگر عملکرد محیط با الگوهای ذهنی انسان مطابقت نداشته باشد، آن محیط قابلیت عملکردی ندارد و ایجاد استرس می‌نماید. عدم توانش یا قابلیت عملکردی، به دلایل مختلف پدید می‌آید مانند آبهام، تغییرات ناگهانی ادراکی، عوامل اشتباه ادراکی، بازخوردهای نامشخص، نشانه‌های مبهم، کثرت نشانه‌ها و سازگاری نداشتن الگوهای ذهنی طراحان و بهره‌وران از فضا. (طباطبائیان، تمنایی، ۱۳۹۲، ۱۰۵)

طراحان باید محیط‌هایی را بوجود آورند که به بهترین وجه نیازهای افراد استفاده کننده از آن را تأمین کند. همچنین باید به منافع و کاربردهای دراز مدت محیط توجه داشته، و با طراحی سطوح خلوت و جمعی هنجارهای فرهنگی مردم را تأمین نمایند. (زمانی، و همکاران، ۱۳۹۲، ۶) با طراحی باغ‌های موضوعی، ساخت، گونه و ترتیب قرارگیری محوطه‌های باز و سبز کاربری‌های شهری از تنوع لازم برخوردار شده و قادر خواهند بود نیازهای رفتاری-روانی استفاده کننده را در فضایی بر گرفته از فرهنگ وی و در پیوند با فضای مورد نیاز کاربری برآورده سازند. (مثنوی، وحیدزادگان، ۱۳۹۳، ۲۸)

ادراک انسان پروسه‌ای پیچیده می‌باشد که ارتباطی مستقیم با محیط و فضا دارد در واقع محیط رابطه مستقیمی بر ادراک انسان دارد و انسان با قرارگیری در محیط‌های متفاوت تجربیات و حس‌های متفاوتی را به دست می‌آورد. طبیعت از دیرباز به دلیل ادراک مثبت و آرامش ذهنی موجود در آن مورد توجه عموم مردم قرار گرفته است. در این میان فضاهای باز ساخته شده توسط انسان در باغ‌های ایرانی مطرح می‌گردد که در ایجاد حس مثبت و معیارهای ادراک انسان تا چه اندازه موفقیت آمیز می‌باشد در واقع یک طراح با توجه به چه مولفه‌ها و معیارهایی در طراحی می‌تواند محیطی دارای حس مثبت برای انسان‌ها در فضای باز خلق کند. توجه به این موارد با توجه به کمبود فضای باز در محیط زندگی افراد و علاقه آن‌ها به حضور در فضاهای سبز انسان ساخت برای رفع نیازهایشان، می‌تواند محیط‌های باز انسان ساخت پویایی را به وجود آورد که از همه لحاظ حس آرامش در فضا را به فرد القا می‌نماید و می‌تواند برای انسان‌ها بیشترین بازدهی مثبت را ایجاد نماید.

امروزه با توجه به کمبود فضای باز در شهرها، لزوم به ساخت فضاهای باز بیشتر احساس می‌گردد. که در این میان توجه به باغ‌های ایرانی و مولفه‌های تأثیرگذار آن‌ها که از گذشته تا به امروز به عنوان محیط‌های باز انسان ساخت شناخته می‌شده‌اند می‌تواند در جهت ارتقا ساخت و ادراک بهتر انسان در این محیط‌ها مثر ثمر واقع گردد. اکنون می‌توان با مطرح کردن اینکه چه رابطه‌ای میان محیط‌های باز ساخته شده و ادراک انسان در باغ‌های ایرانی وجود دارد؟ و یا چه معیارهایی در رابطه با محیط‌های باز ساخته شده و ادراک انسان وجود دارد؟ به عنوان سوال پژوهش در نظر گرفت و در جواب سوال‌ها که همان فرضیه پژوهش می‌باشد بیان کرد که به نظر می‌رسد روابط معنا داری بین محیط‌های باز ساخته شده و ادراک انسان وجود دارد. و همچنین موضوع نشان می‌دهد که معیارهایی مانند آرامش و خلوت با ایجاد قلمرو و فضای شخصی میان محیط‌های باز ساخته شده و ادراک انسان در باغ ایرانی وجود دارد.

پیشینه تحقیق

از دیر باز انسان‌ها نیاز به فضای باز را احساس کرده‌اند و تلاش کرده‌اند تا با ایجاد باغ‌ها در طی دوره‌های مختلف فضایی برای رفع این نیازها به وجود آورند. در این میان بعضی از این فضاها در طی دوران مختلف باقی مانده است و به عنوان محیط‌های باز انسان ساخت از لحاظ موفقیت از درجه اهمیت بسیاری برخوردار هستند. در این باره مطالعاتی صورت گرفته است که به بخشی از آن‌ها پرداخته می‌شود:

انسان موجودی است طبیعی است و با شرایط مشابه (زندگی ماشینی معاصر) نمی‌تواند به حیات و تکامل خویش ادامه دهد. حضور و ارتباط فضا با طبیعت به صورت اولیه و ثانویه از مباحث اساسی در معماری می‌باشد در حالی که زندگی معاصر و رشد شهرنشینی، سبب حذف بسیاری از عناصر طبیعی و فرآیند تکوین‌شان از مسیر ادراک حسی فرد شده و موجبات افزایش تنش را در جوامع فراهم و نیاز به فضاهایی آرامش بخش را دو چندان کرده است. آرامش روحی و روانی فرد تا حد زیادی وابسته به محیط اطراف می‌باشد. همان گونه که بیان شد فضاهای طبیعی واکنش‌های مختلفی از حضور، عبور، مکث و ... ارائه می‌دهد که هرکدام به نوعی باعث ایجاد تاثیرهای مختلف در روان و نگاه فرد می‌شود. (بلالی اسکوتی، زاده مهدی، ۱۳۹۷) آن چه در این مقاله مورد بررسی قرار گرفت، مروری بود بر پژوهش‌های انجام شده در زمینه رابطه بین سلامت روان و محیط‌های ساخته شده. از دیدگاه کوهن نوع طراحی ساختمان‌ها دارای این پتانسیل است که ایجاد استرس نماید و در نتیجه بر سلامت روان اثر گذارد. طبق پژوهش‌های صورت گرفته توسط ایوانس و مک کوی، استرس هنگامی ایجاد می‌گردد که بین ادراک فرد از الزامات محیط و توانایی وی در پاسخدهی به آن‌ها عدم توازن ایجاد گردد. (طباطبائیان، تمنایی، ۱۳۹۲)

در این تحقیق مشخص شد، نظام معماری باغ ایرانی، که شکل دهنده به نظام‌های کارکردی، کالبدی و معنایی آن است، با پیکره‌مند کردن عناصر محرک حواس پنجگانه در باغ، نظام تمرکز حواس را در آن به وجود می‌آورد که به همراه نظام جهت دهنده اصلی و مسیرهای حرکتی مستقیم در باغ کیفیت دعوت کنندگی به آرامش، تأمل، خود ارزیابی و خود شکوفایی برای باشنده در باغ را فراهم می‌سازد. (شاهچراغی، ۱۳۸۸) بازیابی نقش از دست رفته با زوال یافته باغ ایرانی به منظور بازگرداندن باغ ایرانی به عرصه معماری و شهرسازی معاصر و انطباق آن با نیازهای نوین زندگی شهری و در عین حال تداوم نقش و کارکردهای اکولوژیک آن در قالب اندیشه باغ‌های تماتیک با موضوعی است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که ارزش اقتصادی زمین از عوامل اصلی در اختصاص سرانه بسیار پایین فضای سبز خصوصا در شهرهای بزرگ به شمار می‌رود و از طرفی انسان شهرنشینی امروزی به دلایلی از جمله ساعات طولانی در محیط‌های کار، دور بودن فاصله پارک‌ها از خانه‌ها و نامناسب بودن توزیع تعداد آن‌ها، فرصت کمتری برای رفتن به پارک و استفاده از فضای سبز دارد. افزون بر آن یکسان بودن طراحی و کارکردهای پارک‌ها در مناطق مختلف شهری آن‌ها را به فضایی یکنواخت و فاقد تنوع و جذابیت در معنا و مفهوم تبدیل نموده است. (مثنوی، وحیدزادگان، ۱۳۹۳)

در ادامه این مطالعات، پژوهش حاضر با تمرکز بیشتر روی باغ‌های ایرانی به خصوص سه باغ قدیمی در شهر شیراز، به طور مشخص تاثیر این محیط‌های باز انسان ساخت را بر ادراک انسان مورد پژوهش قرار داده است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر، با هدف تاثیر محیط‌های باز انسان ساخت بر ادراک انسان در باغ‌های ایرانی (نمونه موردی باغ دلگشا و باغ جهان‌نما)، پژوهشی تحلیلی-کاربردی است و در حوزه مطالعات میدانی، روش پیمایشی با ابزار گردآوری داده به صورت پرسشنامه می‌باشد که در قالب مطالعه‌ی کاربردی، تجزیه و تحلیل داده‌های مورد بررسی می‌پردازد. با توجه به اینکه تکنیک مهم در زمینه جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش حاضر در این پژوهش، پرسشنامه است، لازم است تا جامعه آماری و حجم نمونه‌ها تعیین شود. جامعه آماری، تمامی ساکنین شهر شیراز می‌باشند که از این تعداد ۳۸۴ نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری دردسترس به عنوان نمونه انتخاب شدند و پرسشنامه‌های الکترونیکی در اختیارشان قرار گرفت. گفتنی است که به منظور تعیین مسائل و مشکلات احتمالی پرسشنامه و حصول اطمینان از قابل فهم بودن آن، پیش نویس آن مورد آزمون قرار گرفته تا روایی آن‌ها تأیید شود. این پیش آزمون اولیه به صورت سئوالات باز پاسخ، با مشارکت تعداد زیادی از متخصصان رشته معماری انجام شد. داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از برنامه SPSS-22 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در ضمن پایایی این پرسشنامه محقق ساخت، ۰/۸۴ بدست آمد.

مبانی نظری

محیط باز انسان ساخت

کلمه محیط آن قدر مورد استفاده دارد که تشخیص معنای آن مشکل شده است. جغرافی دانان زمین و آب و هوا، روان‌شناسان مردم و شخصیت فردی آن‌ها، جامعه‌شناسان سازمان‌های اجتماعی و فرآیندها، و معماران ساختمان‌ها و محیط‌های باز و منظر را محیط تعریف می‌کنند. بعضی از تحلیل‌ها بین محیط‌های کالبدی، اجتماعی، روانشناختی، و رفتاری تمایز قائل شده‌اند. محیط کالبدی شامل مکان‌های زمینی و جغرافیایی، محیط اجتماعی شامل نهادهای متشکل از افراد و گروه‌ها، محیط روان شناختی شامل تصاویر ذهنی مردم، و محیط رفتاری مجموعه عواملی است که فرد به آن واکنش نشان می‌دهد. (لنگ، ۱۳۹۸، ۸۷)

در بسیاری از محیط‌های انسان ساخت توجه به محیط طبیعی از بعد تأمین‌کننده منظری زیبا مورد توجه قرار گرفته است. گرچه دیدگاه‌های جدیدتر بر لزوم بسط این رویکرد به صورتی همه جانبه تأکید می‌کنند. لئوپولد معتقد است: «توانایی ما برای درک کیفیت طبیعت، همانند هنر با اجزای قشنگ آغاز می‌شود و سپس مراحل توالی را از زیبا تا ارزش‌هایی که تاکنون زبان توان بیان آن‌ها را نداشته طی می‌کند. (دانشگر مقدم، و همکاران، ۱۳۹۰، ۳۰)

انسان در گذشته برای استراحت و دور بودن از فضاهای بی روح شهری به مکان‌های سرسبز و دارای طبیعت بکر پناه برده تا روح خود را ارتقاء بخشد. در زندگی معاصر چنین امری با دسترسی‌های طولانی مدت به لحاظ سپری کردن زمان به سختی امکان پذیر است. در واقع با شهرنشینی و کالبدی‌های مصنوع، داشتن فضاهایی با مولفه‌های انسانی همچون؛ آسایش مداری، مجاورت فضاهای زندگی با طبیعت، اهمیت دادن به نیاز انسان به فضای طبیعی دارای ارزش خاصی می‌باشد، ضرورت ارائه کالبدی‌های معماری و توجه به رویکرد ارگانیک در چهره محیطی که انسان از آن استفاده خواهد نمود در حیطه خلق فضاهای انسان ساخت و ماندگار ماندن آن فضا می‌باشد. (پاسبان ذوقی، البرزی، ۱۳۹۵، ۱) ارتباط با طبیعت، ضروری‌ترین نیاز فطری آدمی می‌باشد. انسان ذاتا به طبیعت تمایل دارد و در کنار آن آرامش خاطر می‌یابد. محصول معماری بایستی جزئی از طبیعت باشد. نیاز به فضای دنج و آرام جهت ایجاد قابلیت بازیابی روح و روان در فضاهای معماری به شدت احساس می‌شود. مناظر شهری و فضاهای داخلی آشفته و متراکم و فاقد عناصر طبیعی، افزایش اضطراب، کاهش تمرکز در ادراک و ایجاد اختلال در کارایی ذهنی

انسان را سبب شده‌اند. (بلالی اسکوتی، زاده مهدی، ۱۳۹۷، ۴۶) منظور اصلی محیط ساخته شده به عنوان بخشی از فضای زیست انسان است. محیط معماری از سطوحی از مواد و مصالح با مایه‌های رنگی، بافت‌ها روشنایی و درجات شفافیت مختلف و فضاهای بین آن‌ها تشکیل می‌شود. این عوامل معیارهای اساسی طراحی‌اند. (لنگ، ۱۳۹۸، ۹۳)

وابستگی انسان به طبیعت با چگونگی دستیابی وی به ایمنی، معاش و آسایش وی در رابطه‌ی مستقیم قرار می‌گیرد. این وابستگی علاوه بر این بر پایه‌ی دریافت و ادراکات انسان از محیط به ویژه ادراک زیبایی شناسانه‌ی طبیعت و عناصر طبیعی در محیط زندگی نسج یافته است. زیبایی طبیعت تبیین کننده مقولاتی چون تعادل، تقارن، هارمونی، ظرافت، نظم و وحدت بوده و در رابطه‌ی مستقیم با خواست‌های انسانی قرار می‌گیرد. (بلالی اسکوتی، زاده مهدی، ۱۳۹۷، ۴۸)

معیارهای زیر در محیط‌های انسان ساخت موثر می‌باشد:

کیفیت فضا

رضایت افراد از فضا در مواجهه با آن به عوامل مختلفی وابسته است. وجود این عوامل باعث مطلوب بودن کیفیت فضا و در نهایت رضایت استفاده کنندگان از آن می‌گردد. فضاهایی که به نیازهای مختلف انسان به درستی و کامل پاسخگو باشند فضاهای مطلوب تلقی می‌شوند. (پاسبان ذوقی، البرزی، ۱۳۹۵، ۷)

رفتار قلمرو پایی

لئون پاستلان (۱۹۷۰) قلمرو مکانی انسان را این گونه تعریف کرده است: «قلمرو مکانی فضای محدود شده‌ای است که افراد و گروه‌ها از آن به عنوان محدوده اختصاصی استفاده و دفاع می‌کنند». (امامقلی، و همکاران، ۱۳۹۱، ۳۵) رفتار قلمرو پایی دربرگیرنده‌ی نشانه‌گذاری و شخصی کردن مکان است نشانه گذاری، به یکپارچگی و همسانی اشیای یک مکان که موجب حس مالکیت بر آن مکان است، گفته می‌شود. فرآیند شخصی سازی می‌تواند خودآگاه باشد ولی در اغلب موارد فرآیندی ناخودآگاه است. شخصی سازی جلوه‌ای از تمایل به کنترل قلمرو مکانی و بیان سلیقه زیباشناختی و تلاشی برای سازگاری بهتر محیط و الگوی رفتار است. (انصاری و همکاران، ۱۳۸۹، ۳۵)

آسایش بصری

چگونگی رابطه بصری میان انسان و محیط، از جمله شرایطی است که در کنار سایر شرایط در ارزیابی کیفیت محیط حائز اهمیت است. روح مکان، مظهر نیروهایی است که معمولا در پشت چهره ظاهری اشیاء پنهان بوده و هویت هر مکان را مشخص می‌کند. به طور کلی کیفیت زندگی انسان به انواع پیام‌هایی که از محیط زندگی و اطراف خود دریافت می‌کند، بستگی دارد، زیرا این طبیعت محیط است که طبیعت زیستی و ذهنی انسان را پی ریزی می‌کند. (پاسبان ذوقی، البرزی، ۱۳۹۵، ۷)

نیازهای انسان

نیاز در دیدگاه موری یک سازه فرضی است که وجود آن فرض می‌شود تا بتوان برخی از واقعیت‌های را عینی و ذهنی را توجیه کرد. نیاز دارای مبنای فیزیولوژیکی است، از این جهت شامل یک نیروی فیزیکی-شیمیایی در مغز است که تمامی توانایی‌های عقلی و ادراکی فرد را سازمان می‌دهد و هدایت می‌کند. (زمانی و همکاران، ۱۳۹۲، ۳) رفتارها در جهت ارضای نیازهای انسانی شکل می‌گیرند. بنابراین تبیین نظریه طراحی معماری محیط، بر اساس مفاهیم نیازهای انسانی، یک ضرورت است. (امامقلی، و همکاران، ۱۳۹۱، ۲۶)

مقیاس انسانی

کیفیت هر فضایی با هر ابعاد و تناسبی از نظر بصری واحد شرایطی می‌باشد که به عکس العمل‌های احساسات انسانی مربوط است. طراحی یک فضا می‌تواند چنان آگاهانه صورت پذیرد که انسان وقتی در آن قرار می‌گیرد احساس ویژه‌ای در وی پدید آید. معمولاً اندازه عناصر مختلف فضا را با مقیاس انسان یا ابعاد و اندازه بدن انسان می‌سنجند. (پاسبان ذوقی، البرزی، ۱۳۹۵، ۷)

انگیزش

انسان موجودی پیچیده است که دارای انگیزش‌های مادی، روحی و معنوی گوناگون و متفاوت می‌باشد انگیزش نیرویی است که هدایت کننده و سازمان دهنده ادراک، شناخت و یا رفتار هدفمند آدمی است انگیزش‌ها می‌توانند مادی و یا معنوی باشند و با تغییر در این انگیزش‌ها است که ناگهان شکل‌ها و قابلیت‌های محیط معنا می‌یابد و یا معنای خود را از دست داده به نابودی می‌گرایند. (امامقلی، و همکاران، ۱۳۹۱، ۲۶) انگیزه، نیروی هدایتگر رفتار است. رفتارها در جهت ارضای نیازهای انسانی شکل می‌گیرد. (زمانی و همکاران، ۱۳۹۲، ۳)

طبیعت گرایی فرمی و بصری

می‌توان به سادگی پذیرفت که معماری بومی هر منطقه، در سایه توجه و نگاه عالمانه به طبیعت آن منطقه مفهوم می‌یابد و قابل بیان می‌شود. معماری فقط نوعی فعالیت رویداد یا مجموعه‌ای از دست‌سازها نیست حتی هنر صرف هم نیست. (پاسبان ذوقی، البرزی، ۱۳۹۵، ۷)

در محیط‌های انسان ساخت باید به معیارهای زیر توجه گردد:

جدول شماره ۱: معیار موثر در کالبد محیط‌های انسان ساخت برای داشتن معماری ماندگار (منبع: نگارنده)

مفهوم هر معیار	معیار موثر در کالبد
رضایت مندی انسان از فضا در جهت رفع نیازهای انسان و ایجاد فضایی مطلوب	کیفیت فضا
ایجاد قلمرو و شخصی سازی مکان از طریق مثلا مصالح	رفتار قلمرو پایی
ایجاد فضایی مناسب برای انسان‌ها در جهت ارتقا کیفیت زیستی آن‌ها	آسایش بصری
طراحی بر اساس ایجاد محیطی برای رفع نیازهای انسان	نیازهای انسان
سنجش عناصر فضا با توجه به ایجاد آسایش برای انسان	مقیاس انسانی
نیرویی هدایت گر که سبب تغییر اهمیت و معنا دار بودن یک مکان می‌باشد	انگیزش

ادراک انسان

از نظر روانشناسی، ادراک آن فرآیند ذهنی یا روانی است که گزینش و سازماندهی اطلاعات حسی و در نهایت انطباق با معانی ذهنی را به گونه‌ای فعال برعهده دارد. ادراک فرآیند کسب اطلاعات از محیط اطراف است؛ نقطه‌ای است که شناخت و واقعیت به هم می‌رسند. پدیده ادراک فرآیند ذهنی است که در طی آن تجارب حسی معنادار می‌شود و از این طریق انسان روابط امور و معانی اشیا را در می‌یابد. (پای کن، رفیعیان، ۱۳۹۸، ۱۲۶)

ادراک انسان از محیط از محوری‌ترین مقولات در روانشناسی محیطی و «فرآیند کسب اطلاعات از محیط اطراف انسان است». می‌توان گفت که ادراک انسان «در مرکز هرگونه رفتار محیطی قرار دارد زیرا منبع تمام اطلاعات محیطی است». ادراک محیطی فرآیندی است بر پایه ترکیب اطلاعات حسی و انتظارات مبتنی بر تجربه که از طریق آن انسان داده‌های لازم را بر اساس نیازش از محیط پیرامون خود بر می‌گزیند. لذا «هدفمند است و به فرهنگ، نگرش و ارزش حاکم بر تفکر ادراک کننده بستگی دارد. در حقیقت ادراک محیطی از تعامل ادراک حسی و شناخت که در ذهن انسان تجربه شده‌اند حادث می‌شوند. در این فرآیند نقش محیط به عنوان عاملی اساسی در رشد، توسعه و در نهایت در یادگیری مورد توجه قرار می‌گیرد». «تنوع قابل ملاحظه شیوه‌های ادراک و شناخت را برخی معلول تجارب متفاوت افراد یا شخصیت و انگیزه‌ها و گروهی دیگر از متفکران، معلول هر دو می‌دانند». (امامقلی، و همکاران، ۱۳۹۱، ۲۶)

حس کلی که پس از ادراک و قضاوت نسبت به محیط خاص در فرد، بوجود می‌آید، عاملی مهم در هماهنگی فرد و محیط، باعث بهره‌برداری بهتر از محیط، رضایت استفاده‌کنندگان و در نهایت احساس تعلق آن‌ها با محیط و تداوم حضور در آن می‌شود. (زمانی، و همکاران، ۱۳۹۲، ۲) ارتباطی تنگاتنگ میان دو مفهوم توانش و ادراک محیط وجود دارد. بدین معنا که در صورتی که طرح و اجزای آن دارای توانش‌های محیطی در حد ضرورت باشد، محیط برای افراد، قابل ادراک می‌نماید. تأثیر عدم ادراک محیط بر انسان، ایجاد استرس و حالات نامطلوب روانی از جمله سر درگمی، خشم، حتی پرخاشگری یا استیصال خواهد بود. (طباطبائیان، تمنایی، ۱۳۹۲، ۱۰۵)

ارتباط محیط باز انسان ساخت و ادراک انسان

اهمیت «کیفیت زندگی» در محیط‌های ساخت انسان از سوی بسیاری از نظریه پردازان معماری توجه مورد قرار گرفته است. گیدنز در رابطه با این موضوع بر اهمیت پرداختن به محیط‌های ساخت انسان و مذاقه در چگونگی رابطه آن با طبیعت تاکید می‌ورزد. وی نه تنها از این بابت که محیط‌های انسان ساخت، محیط «زندگی» روزمره را تشکیل می‌دهند، بلکه به این دلیل که این محیط‌ها بر چگونگی تشکیل فعالیت‌ها در محیط طبیعی، ادراک آن و نیز عمل در برابر آن موثرند نیز آن‌ها را مورد بررسی قرار داده است و بر لزوم بازنگری چگونگی زندگی در محیط‌ها مبادرت می‌ورزد. (بلالی اسکویی، زاده مهدی، ۱۳۹۷، ۴۵)

هر محیطی چه به صورت ساخته شده و چه طبیعی، بر رفتار فرد و واکنش او اثر می‌گذارد و بنابراین آن را با عنوان محیط رفتاری می‌شناسند. بارکر و همکارانش اصلی در روانشناسی زیست محیطی مطرح می‌سازند که بر تأثیر محیط رفتاری بر رفتار یک گروهی از مردم متمرکز است. سخن تازه‌ی روش بارکر این است که می‌گوید یک محیط رفتاری به خودی خود موجود است و یک تعریف ذهنی نیست و ساختار فیزیکی دارد. و البته می‌تواند در طی زمان تغییر کند الگوهای رفتاری و محیط فیزیکی دو مؤلفه اصلی محیط رفتاری هستند؛ چه با تغییر در الگوهای رفتاری و چه تغییر محیط فیزیکی، محیط رفتاری تغییر می‌کند. (طباطبائیان، ۱۳۹۵، ۲۳)

باغ ایرانی

مفهوم باغ ایرانی در طی تاریخ به عنوان جوهره‌ای پویا برای تجلی فضای متعالی در پارادایم‌های فکری و عقیدتی مختلف حضور یافته است و کارکرد و دامنه حضور آن به اشکال مختلف نظیر باغ میدان، باغ مقبره، باغ شکار، باغ مدرسه‌ها و... بروز یافته است. بنابراین باغ ایرانی یک سیستم به هم پیوسته و چند سطحی از ساختار، عملکرد، معنا، احساس، اقلیم، فضا، مکان و زیستگاه را در یک بستر فرهنگی مشخص تشکیل می‌دهد که در نهایت حس مکان با روح مکان را در آن فضا می‌دمد. در نتیجه ایجاد باغ ایرانی با تقلید صرف از شکل ساختاری آن ساده انگارانه و تک بعدی خواهد بود. (مثنوی، وحیدزادگان، ۱۳۹۳، ۲۸) نوع ارتباط معماری (به عنوان سازه انسان ساخت) با طبیعت و به گفته‌ای دیگر، نوع دست اندازی به طبیعت، ریشه در طرز فکر تفکر انسان و جهان بینی انسان در مورد طبیعت دارد. در بسیاری از فرهنگ‌های شرقی، ارتباط کاملاً نزدیکی بین انسان و طبیعت وجود داشته است. انسان در این تفکر خود را جزئی از طبیعت می‌دانسته است. چنین تفکری در بین متفکرین غرب نیز تا قبل سطره جهان بینی مسیحی وجود داشته است. این ارتباط دوگانه از طریق مسیحیت تبدیل به یک ارتباط مثلث گون شده است. بر اساس این تفکر، خداوند طبیعت را خلق کرده است و بشر ملزم به استفاده از آن است. در شرق آسیا، آنچه خدایی بوده علی‌رغم ما فوق طبیعی بودنش در ارتباط نزدیک یا حتی در یگانگی با طبیعت قرار داشته است، به این ترتیب جمعا با خود انسان یگانه به حساب می‌آمده است. (مدقالچی، همکاران، ۱۳۹۳، ۲۶)

عناصر و ساختار باغ ایرانی

باغ ایرانی در پی ترکیب عناصری همچون «زمین»، «آب»، «گیاه»، و «فضا» و قرارگیری در ظرف اندیشه معماری ایرانی شکل می‌گیرد. از طرفی از دیدگاه پدیدارشناسی، برای فهم روح مکان، به مفاهیم «معنا» و «ساختار» نیازمندیم. معنای هر شی ریشه در روابط آن با اشیا دیگر داشته و ساختار بر ویژگی‌های شکلی و فرمی مجموعه‌ای از روابط اشاره دارد که یک کلیت هستند و از این طریق است که می‌توانیم به کیفیت‌های وجودی آن پی ببریم. (مدقالچی، ۱۳۹۳، ۳۲) مستندات متعدد نشان می‌دهند که باغ ایرانی قرن‌ها خود را به اشکال مختلف بازتولید کرده‌اند. این موضوع و چنین شکل پایداری در دوره‌های طولانی تاریخی نشان از یک همبستگی عمیق بین این عنصر با سایر ابعاد و جنبه‌های فرهنگ ایرانی دارد. به ویژه آن که سبک باغ سازی ایرانی بعد از تحول بزرگی مانند ورود اسلام به ایران و پذیرش این تحول ایدئولوژیکی عظیم، همچنان توسط اکثریت ایرانیان ادامه یافته است. (وحیدزادگان، ایرانی بهبهانی، ۱۳۹۱، ۱)

فضا در باغ ایرانی

از دیگر عناصر باغ ایرانی، فضا یا فضای معمارانه است که عرصه‌های بیرون و داخل باغ ایرانی را شکل داده و عناصر موجود در باغ را به نظم خود درمی‌آورد. در باغ ایرانی، فضای بسته و باز با هم تلفیق شده و نظام پیوسته‌ای از عناصر را ایجاد می‌کنند. به گونه‌ای که، تداوم عناصر طبیعی در میانه بناها منجر به تشکیل ساختار یکپارچه و تأکید بر پیوستگی فضایی در باغ ایرانی می‌شود. سازماندهی فضایی نیز در باغ ایرانی به دور از هرگونه پیچیدگی‌های بصری است این خصیصه از زیبایی آن

نکاسته بلکه آن را واجد سلسله مراتب، وحدت و همبستگی در کل مجموعه می‌کند که در جهت‌یابی و مکان‌مندی انسان تأثیر به‌سزایی دارد. وجود تنوع فضایی، وحدت و نیز ساختار کلی و نظم در باغ ایرانی عینیت بخشی فضای وجودی شده و حس مکان را در انسان تقویت می‌کند. (مدقالچی، و همکاران، ۱۳۹۳، ۳۴)

باغ ایرانی تنها یک پدیده هنری در حوزه معماری نیست، بلکه یک پدیده فرهنگی و چند بعدی است. هر عنصر فضایی مانند فضای سبز سازمان یافته آن‌گاه که در مکان‌ها و زمان‌های مختلف تکرار می‌شود و فرم‌ها و جزئیات مشابهی را به نمایش می‌گذارد، لاجرم باید واجد یک بستر معنایی شناختی باشد بدین ترتیب تصادفی بودن الگوی باغ‌های ایرانی در سراسر قلمروی جغرافیایی فرهنگی سیاسی ایران در طول تاریخ منتفی است. به ویژه آن‌که الگوی باغ ایرانی در بسیاری موارد توانسته است از چارچوب محدودیت‌های اقلیمی نیز عبور کند و فراتر رود. باغ ایرانی یک هویت و موجودیت واقعی دارد و متعلق به جامعه و فرهنگ ایرانی است. (وحیدزادگان، ایرانی بهبهانی، ۱۳۹۱، ۱)

یافته‌ها

تاریخچه باغ در شیراز

به گفته محققان، باغ ارم و تخت و جهان‌نما و دلگشای شیراز از باغ‌های قدیمی ایران‌اند، با سابقه‌ای دست کم تا پیش از قرن هشتم. این ادعا نشانه اصالت این باغ‌ها است. اطلاعات و اخبار موجود از وضعیت و ترکیب این باغ‌ها تأملی موشکافانه‌تر در طرح آن‌ها را ممکن کرده است. درک معماری این باغ‌ها، که از قدیمی‌ترین نمونه‌های پابرجا در ایران‌اند، هم در شناخت باغ ایرانی به طور خاص و هم در شناخت معماری این سرزمین، در دوره‌ی مهم پیش از قرن هشتم، مؤثر و مفید است. (علائی، ۱۳۸۸، ۵)

باغ ارم

این باغ که از زمان سلجوقیان و در قرن ششم ساخته شده در شمال غربی شیراز واقع شده است. تقریباً به صورت مستطیل و در حدود ۱۸ هکتار می‌باشد و به جز حصار اطراف آن، درختانی نیز در حاشیه باغ وجود دارد. ورودی اصلی باغ از سمت جنوب شرقی و نیز محور طولی باغ می‌باشد. همچنین باغ دارای ورودی‌های فرعی از جمله دو ورودی در ضلع طولی شمال شرقی و یکی در ضلع عرضی شمال غربی می‌باشد. حداقل سه بنای اصلی در باغ وجود داشته است که همه آن‌ها بر محور طولی باغ قرار دارد.

باغ جهان‌نما

باغ جهان که در ورودی شهر شیراز و جز قدیمی‌ترین باغ‌ها می‌باشد. درختان قدیمی و تنومندی مانند سرو و نارنج و ... فضای سبز این باغ را شامل می‌شود و نیز یک عمارت کلاه فرنگی که در زمان زندیه به صورت هشت ضلعی و به دستور کریم خان زند ساخته شده است.

باغ دلگشا

تاریخ ساخت این باغ به پیش از آل اینجو و حتی پیش از ساسانیان بر می‌گردد. این باغ دارای کوشکی می‌باشد که در زمان‌های مختلف دچار تغییر شده است اما طرح کلی باغ از این قاعده مستثنی بوده است.

جدول شماره ۲: منبع: نگارنده، بر اساس مقاله (علائی، ۱۳۸۸، ۴۹)

اسم باغ	عکس باغ	الگوی قرارگیری فضای سبز	ورودی	فضای سبز اطراف کوشک
باغ ارم		الگوی چهار باغ و با تقاطع محور طولی و عرضی روی سطح شیب‌دار سطح داخلی به صورت سکو بندی قرارگیری درختان به صورت ردیفی پیرامون باغ	امتداد محور طولی (باغ به صورت مستطیل شکل)	۱. سردر ورودی باغ: ۲. کوشک میانی: بنایی در راستای عرض باغ، یک طبقه ۳. کوشک اصلی: بنایی در راستای عرض باغ، سه طبقه (در وضعیت فعلی آرای حیاط میانی) دارای آب نما جلوی بنا
باغ جهان‌نما		الگوی چهار باغ و با تقاطع محور ورودی طولی و عرضی قرارگیری درختان به صورت ردیفی پیرامون باغ	امتداد محور طولی (به صورت مربعی)	کوشک در وسط تقاطع دو محور اصلی قرار دارد عمارتی چهار ایوانی است

کوشک میانی در وسط تقاطع دو محور اصلی قرار دارد عمارتی ایوان دار است	امتداد محور طولی	الگوی چهار باغ با تقاطع محور ورودی طولی و عرضی		باغ دلگشا
--	------------------	--	--	-----------

نکته حائز اهمیت وجود کوشکها و عمارتها در این باغها و نیز فضاهای باز که در اطراف این آنها قرار گرفته است و نحوه قرارگیری محورهای ورودی که باغ را به چهار قسمت تقسیم کرده است. همچنین با استفاده از ایوان سعی شده است تا دید مناسبی از عمارتها به فضای باز اطراف وجود داشته باشد. در این میان توجه به نقش حضور طبیعت در زندگی انسانها از زمانهای قدیم حاکی از آن است که معماران برای ایجاد درک بهتر نسبت به فضا از آن استفاده می کرده‌اند.

ادراک و شناسایی باغ ایرانی

ادراک مکانیزمی برون فرآیندی است که به چگونگی تحریکات اعضای حسی و جمع آوری اطلاعات مربوط است و شناخت یک مکانیزم درون فرآیندی و نحوه تاثیر تجارب پیشین، عوامل روان شناختی (مانند انگیزه و ارزشها و ...) و شخصیتی (دورنگر و برون نگر بودن) افراد، در تعبیر و تفسیر آن اطلاعات حسی است. ادراک و شناخت به دنبال احساسهای مجزا از هم صورت نمی پذیرد، بلکه ذهن فرد، پیامهای دریافتی را به عنوان مجموعه‌ای معنی دار و در ارتباط با هم دریافت می کند. برخی افراد در خصوص عوامل کالبدی پیرامون، به ضرورت ادراک برای انتظام حواس انسان اعتقاد داشته‌اند: به طور مثال اینکه ادراک شکل، فرم رنگ و بافت گل و گیاهان به نظم دهی حواس انسان می انجامد. همچنین لذت حاصل از آن ریشه در ارزشهای حسی انسان دارد که خود هم قابلیت دعوت به محیط را داراست و هم فرد را به تمرکز هدایت می کند. (مثنوی، وحیدزادگان، ۱۳۹۳، ۳۱) علاقه به طبیعت و میل به نزدیک شدن به عناصر طبیعی و زنده احساسهایی است که به طور وسیعی کاربران محیطهای ساخته شده را در بر دارد و این امر بر کیفیت زندگی در مکانهای فعالیت موثر است. (دانشگر مقدم، و همکاران، ۱۳۹۰، ۲۶)

برخی دیگر آن را در ایجاد حس مکان موثر دانسته‌اند. به اعتقاد پاکزاد ادراک قوی، معنی دار و همه جانبه از محیط موجب پیدایش حس مکان در باغ ایرانی می گردد انسان با عدم ادراک خود و رابطه اش با جهان پیرامون دچار هراس می شود. پس در پی یافتن آرامش خاطر است تعلق خاطر در این میان ملجا و پناهگاهی است تا انسان را از تعلیق رهایی بخشد و او را به تکه‌هایی از هستی پیوند زند هر چه فضا، انسان را بیشتر مخاطب قرار دهد و با او در تعاملی سهل تر قرار گیرد و هر قدر با عادات و الگوهای رفتاری وی هماهنگ تر بوده، خاطره ها، انتظارات و آرزوهای وی را بیشتر پاسخ دهد، تعلق خاطر بیشتری را در انسان به وجود آورد. (مثنوی، وحیدزادگان، ۱۳۹۳، ۳۱) حس کلی که پس از ادراک و قضاوت نسبت به محیط خاص در فرد، بوجود می آید، عاملی مهم در هماهنگی فرد و محیط، باعث بهره برداری بهتر از محیط، رضایت استفاده کنندگان و در نهایت احساس تعلق آن‌ها با محیط و تداوم حضور در آن می شود. (زمانی، و همکاران، ۱۳۹۲، ۲)

در مقابل برخی بر تلاش باغ ایرانی در بسط لایتناهی بودن جهان پیرامون بیننده تاکید دارند. آن‌ها معتقدند که هدف از افزایش باغ ایرانی محصوریت و محدودیت ادراک انسانی نبوده بلکه هدف خلق مکانی لایتناهی برای بکارگیری تمام حواس انسان است، «لایتناهی و بی نهایت بودن» یعنی «همه جهان را در خود منعکس کردن»، نه برخوردار بودن از مساحت زیاد. حتی کویری گسترده نیز محدود است؛ اما آینه‌ای کوچک لایتناهی. در باغ ایرانی، ادراک انسان از جهان ادراکی لایتناهی است؛ به سخن دیگر، احساس انسان دچار قبض نیست زیرا هیچ متوجه دیوار باغ نیست». (مثنوی، وحیدزادگان، ۱۳۹۳، ۳۱)

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

ضریب همبستگی پیرسون، آمار توصیفی، مشخصات دموگرافیک پاسخ دهندگان و اولویت بندی هر یک از شاخصهای تحلیل معیارهای محیطهای باز انسان ساخت بر ادراک انسان در باغهای ایرانی، مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرد.

آمار استنباطی

جهت بررسی معنادار بودن رابطه‌ی بین مولفه‌های پرسشنامه از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد.

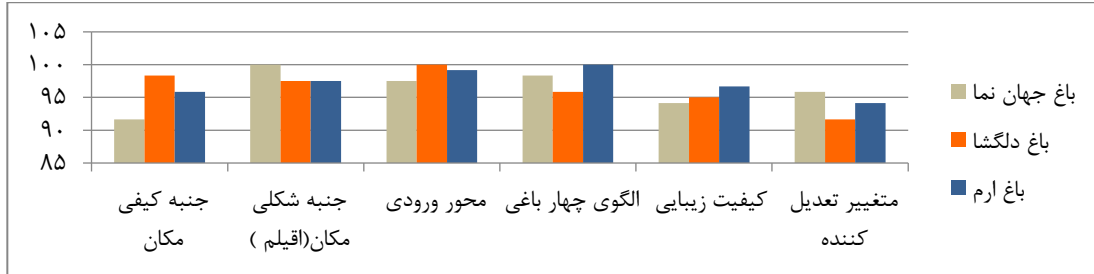
توزیع فراوانی شاخصها و مولفه‌ها

در بررسی تاثیر محیطهای باز انسان ساخت بر ادراک انسان در باغهای ایرانی (نمونه موردی باغ دلگشا و باغ جهان نما) دو بعد، ۶ مولفه و ۱۱ معیار مطرح شد که در این میان شاخصها طبق جدولهای از دیدگاه کارشناسان و مردم اولویت بندی شدند.

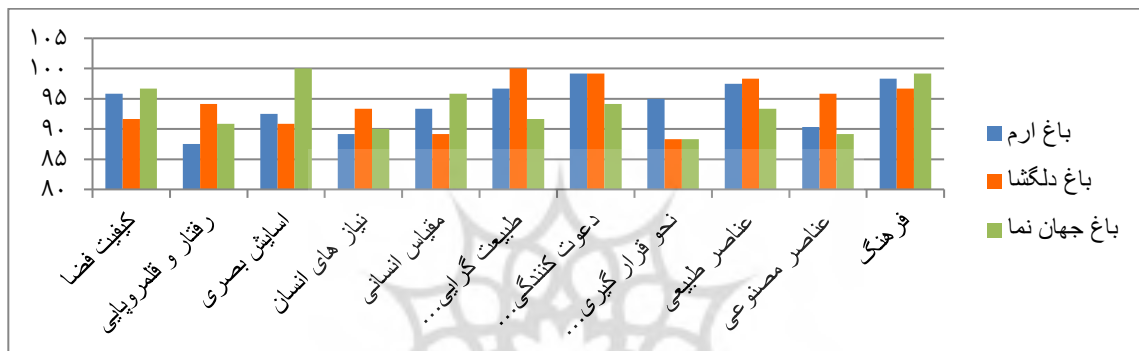
جدول شماره ۳: مقایسه‌ی سه باغ از دیدگاه کارشناسان (منبع: نگارنده)

ابعاد	مولفه	باغ جهان نما	باغ دلگشا	باغ ارم	معیار	باغ ارم	باغ دلگشا	باغ جهان نما
محیطهای انسان ساخت	جنبه کیفی مکان	۹۱/۶۶	۹۸/۳۳	۹۵/۸۳	کیفیت فضا	۹۵/۸۳	۹۸/۳۳	۹۱/۶۶
		۹۱/۶۶	۹۸/۳۳	۹۵/۸۳	رفتار و قلمروپایی	۹۵/۸۳	۹۸/۳۳	۹۱/۶۶
		۹۱/۶۶	۹۸/۳۳	۹۵/۸۳	آسایش بصری	۹۵/۸۳	۹۸/۳۳	۹۱/۶۶
		۹۱/۶۶	۹۸/۳۳	۹۵/۸۳	نیازهای انسان	۹۵/۸۳	۹۸/۳۳	۹۱/۶۶
باغ ایرانی	جنبه شکلی مکان (اقیلم)	۹۷/۵	۹۷/۵	۹۷/۵	مقیاس انسانی	۹۷/۵	۹۷/۵	۹۷/۵
		۹۷/۵	۹۷/۵	۹۷/۵	طبیعت گرایی فرمی و بصری	۹۷/۵	۹۷/۵	۹۷/۵
	محور ورودی	۹۷/۵	۱۰۰	۹۹/۱۶	دعوت کنندگی ورودی	۹۷/۵	۱۰۰	۹۹/۱۶

۸۸/۳۳	۸۸/۳۳	۹۵	نحو قرارگیری درختان و گیاهان	۱۰۰	۹۵/۸۳	۹۸/۳۳	الگوی چهار باغی
۹۳/۳۳	۹۸/۳۳	۹۷/۵	عناصر طبیعی	۹۶/۶۶	۹۵	۹۴/۱۶	کیفیت زیبایی
۸۹/۱۶	۹۵/۸۳	۹۰/۳۳	عناصر مصنوعی (کوشک در باغ)				
۹۹/۱۶	۹۶/۶۶	۹۸/۳۳	فرهنگ	۹۴/۱۶	۹۱/۶۶	۹۵/۸۳	متغییر تعدیل کننده

نمودار ۱: مقایسه مولفه‌ها در سه باغ از دیدگاه کارشناسان (منبع: نگارنده)

نمودار ۲: مقایسه معیارها در سه باغ از دیدگاه کارشناسان (منبع: نگارنده)

با توجه به جدول شماره ۳ و نمودارهای شماره ۱ و ۲ که به بررسی و مقایسه‌ی سه باغ از دیدگاه کارشناسان پرداخته شده است این نتایج حاصل می‌شود که باغ‌های ایرانی به عنوان محیط‌های باز انسان ساخت، هم از نظر جنبه کیفی و هم از نظر شکلی به عنوان مولفه تاثیرگذار، در ارتقا کیفیت این محیط‌ها شناخته شده و همچنین با بررسی مولفه‌های باغ ایرانی، که شامل محور ورودی و الگوی چهارباغ و کیفیت زیبایی می‌باشد، به اهمیت و تاثیرگذار بودن آن‌ها اشاره کرد که هر کدام با داشتن معیارهای متفاوت سبب ایجاد حس مثبت در محیط می‌گردند و بنابراین بر ادراک انسان تاثیرگذار خواهند بود همچنین از فرهنگ افراد استفاده کننده از مکان نیز به عنوان متغییر تعدیل کننده دارای اهمیت می‌باشد و از دید کارشناسان سبب تاثیر حضور افراد در مکان و همچنین ایجاد محیط‌هایی پویا می‌گردد.

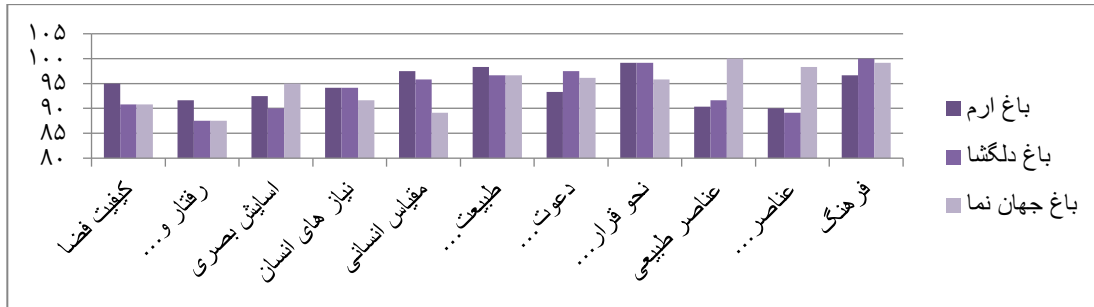
جدول شماره ۴: مقایسه‌ی سه باغ از دیدگاه مردم (منبع: نگارنده)

ابعاد	مولفه	باغ جهان نما	باغ دلگشا	باغ ارم	معیار	باغ جهان نما	باغ دلگشا	باغ ارم	
محیط‌های انسان ساخت	جنبه کیفی مکان	۹۹/۱۶	۹۳/۳۳	۹۸/۳۳	کیفیت فضا	۹۰/۸۳	۹۰/۸۳	۹۵	
		جنبه شکلی مکان (اقیلم)	۹۵	۹۸/۳۳	۹۳/۳۳	رفتار و قلمرو پایی	۸۷/۵	۸۷/۵	۹۱/۶۶
			۹۶/۶۶	۹۵	۹۲/۵	اسایش بصری	۹۵	۹۰	۹۲/۵
			۹۴/۱۶	۹۴/۱۶	۹۴/۱۶	نیازهای انسان	۹۱/۶۶	۹۴/۱۶	۹۴/۱۶
			۹۷/۵	۹۷/۵	۹۷/۵	مقیاس انسانی	۸۹/۱۶	۹۵/۸۳	۹۷/۵
باغ ایرانی	محور ورودی	۹۶/۶۶	۹۵	۹۹/۱۶	طبیعت گرایی فرمی و بصری	۹۶/۶۶	۹۶/۶۶	۹۸/۳۳	
		۹۴/۱۶	۹۴/۱۶	۹۴/۱۶	دعوت کنندگی ورودی	۹۶/۱۶	۹۷/۵	۹۳/۳۳	
	کیفیت زیبایی	۹۰/۸۳	۹۹/۱۶	۹۷/۵	نحو قرارگیری درختان و گیاهان	۹۵/۸۳	۹۹/۱۶	۹۷/۵	
		۹۵/۸۳	۱۰۰	۹۰/۳۳	عناصر طبیعی	۹۸/۳۳	۸۹/۱۶	۹۰	
	متغییر تعدیل کننده	۱۰۰	۹۵/۸۳	۹۶/۶۶	عناصر مصنوعی (کوشک در باغ)	۹۹/۱۶	۱۰۰	۹۶/۶۶	
				فرهنگ	۹۹/۱۶	۱۰۰	۹۶/۶۶		

نمودار ۳: مقایسه مولفه‌ها در سه باغ از دیدگاه مردم (منبع: نگارنده)

نمودار ۴: مقایسه معیارها در سه باغ از دیدگاه مردم (منبع: نگارنده)

با توجه به جدول شماره ۴ و نمودارهای شماره ۳ و ۴ که به بررسی و مقایسه‌ی سه باغ از دیدگاه مردم پرداخته شده است این نتایج حاصل می‌شود که باغ‌های ایرانی به عنوان محیط‌های باز انسان ساخت، از نظر دو جنبه کیفی و شکلی به عنوان مولفه دارای ارزش و اهمیت می‌باشد که در این میان با بررسی هر یک از معیارها، که تقریباً همگی بالاتر از ۹۰ درصد از نظر مردم حائز اهمیت می‌باشد نشان از ارزشمند بودن و تاثیرگذاری هر یک می‌باشد. همچنین با بررسی مولفه‌های باغ ایرانی، که شامل محور ورودی و الگوی چهارباغ و کیفیت زیبایی می‌باشد، نیز می‌توان کارآمد بودن هر یک برای ایجاد ادراک در انسان اشاره کرد که هر کدام با دارا بودن معیارهای مختلف بر ایجاد حس مثبت و ادراک انسان در محیط موثر می‌باشند. در این میان باتوجه به متغییر تعدیل کننده که همان فرهنگ افراد استفاده کننده از مکان می‌باشد سبب پویایی و استفاده بیشتر مرد از باغ شده است.

نتیجه گیری

انسان با حضور در هر محیط ادراک متفاوتی دارد. هر محیط، چه به صورت انسان ساخته شده و چه به صورت طبیعی، بر ادراک انسان تاثیر می‌گذارد. در این میان توجه به نقش باغ ایرانی که موجودیت اصلی آن متعلق به فرهنگ ایرانی است به عنوان فضای باز انسان ساخت حائز اهمیت است زیرا که از دیر باز مورد استفاده عموم مردم قرار گرفته است و همواره به عنوان مکانی سودمند شناخته شده است. با بررسی مولفه‌ها و معیارهای باغ ایرانی و محیط‌های باز انسان ساخت نشان از وجود ارتباط معناداری میان هر یک از آن‌ها می‌باشد که باعث ایجاد ادراک مثبت در انسان می‌شود. با توجه به اینکه باغ‌های قدیمی شیراز همواره به عنوان مکانی انسان ساخت شناخته و دارای ارزش زیادی می‌باشند و همواره در ایجاد ادراک مثبت در انسان تاثیرگذار بوده‌اند لذا با بررسی مولفه و معیارهای هر یک از این محیط‌ها و توجه به استفاده درست آن‌ها در امر طراحی، می‌توان سبب ایجاد فضاهای باز انسان ساختی شد که در آن علاوه بر تامین نیازهای انسان، همواره پویاست و سبب تاثیر بر ادراک انسان و ایجاد حس مثبت و آسایش روان در افراد شد.

با توجه به پرسشنامه‌ای و نیز بررسی آن از طریق نرم‌افزار spss این نتایج به دست آمد که از نظر کارشناسان در محیط‌های باز انسان ساخت مولفه جنبه کیفی مکان و همچنین جنبه شکلی مکان در هر سه باغ تقریباً با آماری بالاتر از ۹۰ درصد بر ادراک انسان تاثیرگذار خواهد بود که در این میان معیار طبیعت گرایی فرمی و بصری باغ ارم و باغ دلگشا و نیز معیار آسایش بصری و عناصر طبیعی باغ جهان نما حائز اهمیت بوده و بیشترین عامل تاثیر می‌باشد و همچنین در بعد باغ ایرانی مولفه محور ورودی و الگوی چهارباغ و کیفیت زیبایی هر سه باغ با ۹۵ درصد به بالا که در این میان معیار دعوت کنندگی هر سه باغ با بیشترین درصد بر ادراک انسان و ایجاد آسایش و حضور افراد در این باغ‌ها موثر شناخته شده است. همچنین از نظر مردم نیز مولفه‌های بعد محیط‌های انسان ساخت با تقریباً ۹۳ درصد به بالا در هر سه باغ و نیز در مولفه‌های باغ ایرانی به ترتیب با بیشتر از ۹۰ درصد حائز اهمیت می‌باشد که معیار مقیاس انسانی و نحوه قرارگیری درختان در باغ ارم و باغ دلگشا و آسایش بصری و عناصر طبیعی در باغ جهان نما بیشترین تاثیر را بر ادراک انسان و ایجاد حس آرامش دارا هستند.

از نظر کارشناسان با توجه به مولفه‌های کیفی، باغ دلگشا و بعد از آن باغ جهان نما و باغ ارم اما از نظر مردم باغ جهان نما و بعد از آن باغ ارم و در آخر باغ دلگشا مناسب بوده است. در بعد شکلی نیز از نظر کارشناسان باغ جهان نما در اولیت اول و بعد از آن باغ ارم و باغ دلگشا ولی از نظر مردم باغ دلگشا و بعد از آن به ترتیب باغ جهان نما و ارم مورد توجه می‌باشد. از نظر محور ورودی نیز کارشناسان باغ دلگشا و بعد از آن نیز باغ ارم و باغ جهان نما که این مولفه از نظر مردم به ترتیب در باغ ارم و باغ جهان نما و باغ دلگشا مناسب‌تر است و در مولفه الگوی چهارباغ از نظر کارشناسان به ترتیب باغ ارم و باغ جهان نما و باغ دلگشا اما از نظر مردم به ترتیب باغ دلگشا، باغ ارم و باغ جهان نما بیشتر مورد توجه می‌باشد و در آخر، از نظر کارشناسان باغ ارم، باغ دلگشا و باغ جهان نما در صورتی که از نظر مردم به ترتیب باغ دلگشا و باغ ارم و باغ جهان نما از نظر کیفیت زیبایی مورد توجه قرار گرفته است. در متغییر تعدیل کننده از نظر کارشناسان و همچنین از نظر مردم به ترتیب باغ جهان نما، باغ ارم و باغ دلگشا که در اینجا منظور فرهنگ افراد استفاده کننده می‌باشد بیشتر مورد استفاده شده و سبب تبدیل شدن آن به محیطی پویا می‌باشد.

با توجه به درصد هر یک، بنابراین کلیه مولفه‌ها علاوه بر رابطه معنادار با یکدیگر، بر ادراک انسان در جهت ایجاد آرامش و خلوت و حس مثبت در فرد تاثیر دارند. و طراحان باید در هنگام طراحی محیط‌های باز انسان ساخت برای ایجاد ادراک مثبت انسان به کلیه مولفه‌های کیفی و شکلی مکان و همچنین به مولفه‌های محور

ورودی و الگوی چهار باغ و کیفیت زیبایی و معیارهای هر یک توجه کرد و علاوه بر آن متغییر فرهنگ نیز به عنوان عامل تاثیرگذار در نظر گرفت. زیرا که فرهنگ افراد استفاده کننده از محیط نیز بر ادراک انسان و ایجاد حس مثبت در افراد مهم می‌باشد.

منابع

۱. لنگ، جان، ۱۳۹۸، آفرینش نظریه معماری نقش علوم رفتاری در طراحی محیط، ترجمه علیرضا عینی فر، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ یازدهم
۲. علائی، علی، ۱۳۸۸، تنوع در طرح معماری باغ‌های تاریخی شیراز باغ ارم و باغ تخت و باغ جهان‌نما و باغ دلگشا، نشریه صفا، دوره ۱۹، شماره ۴۹
۳. مدقالجی، لیلا، انصاری، مجتبی، بمانیان، محمدرضا، ۱۳۹۳، روح مکان در باغ ایرانی، باغ نظر، شماره ۲۸، سال یازدهم
۴. محمدی، محسن، ندیمی، حمید، ثقفی، محمودرضا، ۱۳۹۶، جستاری در کاربرد مفهوم «قابلیت» در طراحی و ارزیابی محیط ساخته شده، نشریه صفا، دوره ۲۷، شماره ۷۷
۵. طباطبائی، مریم، تمنایی، مینا، ۱۳۹۲، نقش محیط‌های ساخته شده در سلامت روان، معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۱۱
۶. امامقلی، عقیل، آیوازبان، سیمون، زاده محمدی، علی، اسلامی، سید غلامرضا، ۱۳۹۱، روانشناسی محیطی، عرصه مشترک معماری و علوم رفتاری، مجله علوم رفتاری (بهر)، شماره ۱۴
۷. دانشگرمقدم، گلرخ، بحرینی، حسین، عینی‌فر، علیرضا، ۱۳۹۰، تحلیل اجتماع پذیری محیط کالبدی متأثر از ادراک طبیعت در محیط انسان ساخت، نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، شماره ۴۵
۸. زمانی، راحله، صارمی، سید علی اکبر، تیز قلم زنوزی، سعید، ۱۳۹۲، بررسی نیازهای انسان جهت ایجاد فضاهای معماری مناسب، کنفرانس ملی معماری و شهرسازی انسان گرا، دانشگاه آزاد اسلامی قزوین
۹. انصاری، مجتبی، جمشیدی، سمانه، الماسی فر، نینا، ۱۳۸۹، بررسی حس قلمرو و رفتار قلمروپایی در پارک‌های شهری، نشریه آرمانشهر، شماره ۴
۱۰. بلالی اسکونی، ازیبا، زاده مهدی، حدیثه، ۱۳۹۷، روان بخشی (ادراک) فضاهای طبیعی در محیط انسان ساخت (آرامش بخشی فضاهای سبز طبیعی)، دومانهامه علمی تخصصی پژوهش در هنر و علوم انسانی، سال سوم، شماره ۳، جلد دو
۱۱. پاسبان ذوقی، علی، البرزی، فریبا، ۱۳۹۵، شناخت مولفه‌های انسان ساخت برای رسیدن به فضایی آسایش مدار در محیط کالبدی ارگانیک، کنفرانس سالانه علمی-تخصصی عمران، معماری، شهرسازی و علوم جغرافیا در ایران باستان و معاصر
۱۲. وحیدزادگان، فریبا، ایرانی بهبهانی، هما، ۱۳۹۱، طراحی فضاهای باز و سبز شهری به صورت باغ‌های موضوعی الگویی برای باغشهر ایرانی، دومین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت محیط زیست، تهران
۱۳. شاهچراغی، آزاده، ۱۳۸۸، تحلیل فرآیند ادراک محیط باغ ایرانی بر اساس نظریه روان شناسی بوم شناختی، نشر هویت سال سوم، شماره ۵
۱۴. مثنوی، محمدرضا، وحیدزادگان، فریبا، ۱۳۹۳، بازآفرینی نظام مفهوم و معنای باغ ایرانی در باغ شهر ایرانی-اسلامی، نشریه نقش جهان، دوره چهارم، شماره ۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی